

نگاهی به تأسیس دانشکده معقول و منقول مشهد که بیش از ۶۰ سال از عمر ش می‌گذرد

طلوع درخشان یک دانشکده

امید حسینی‌نژاد

ماجرای تأسیس دانشگاه در ایران به دوران پهلوی اول باز می‌گردد. در سال ۱۳۰۷ خورشیدی پرفسور حسابی پیشنهاد تأسیس دانشگاه را به وزیر معارف وقت، اعتمادالدوله قراگزلو می‌دهد اما گام‌های نخست تأسیس این دانشگاه را علی‌اصغر حکمت وزیر معارف وقت در سال ۱۳۱۳ خورشیدی برمی‌دارد. در عرصه برای تأسیس دیگر دانشکده‌ها نیز در این شهر دانشکده یا می‌گیرد که دانشکده معقول و منقول یکی از آن‌هاست. با این همه، این دانشکده در سال ۱۳۱۸ خورشیدی تعطیل می‌شود ولی پس از سه سال دوباره در سال ۱۳۲۱ خورشیدی حیات می‌گیرد. این در حالی است که در آن زمان هیچ کدام از شهرهای کشور دانشکده‌ای برای دروس معقول و منقول نداشتند. گزارش پیش‌رو نگاهی به تاریخ تأسیس این دانشکده در ارض اقدس است.

- زمزمه‌های تأسیس دانشکده معقول و منقول

با جدی شدن روند تأسیس دانشگاه و ادامه‌دار شدن آن در کشور، در سال ۱۳۲۸ خورشیدی دانشگاه پزشکی مشهد تأسیس و این اقدام سبب می‌شود تا عرصه برای تأسیس دیگر دانشکده‌ها نیز در این شهر باز شود. ولی تحقق این رؤیا به دلایلی میسر نشده و سال‌ها می‌گذرد تا اینکه در نهایت به همت دکتر علی‌اکبر فیاض دانشکده ادبیات دانشگاه مشهد در سال ۱۳۳۷ خورشیدی تأسیس می‌شود. البته ناگفته نماند در این دوران مشهد به عنوان یکی از شهرهای مذهبی ایران، دارای یکی از قدیمی‌ترین حوزه‌های علمیه و سرآمد محافل علمی در این کشور بوده ولی جای خالی دانشکده معقول و منقول در این شهر با داشتن استعدادهای فراوان علمی خالی بوده است تا اینکه نخستین زمزمه‌های تأسیس این دانشکده در سال ۱۳۳۴ شنیده می‌شود. زمزمه‌هایی که لحن خوش آن در مطبوعات آن دوران نیز ثبت می‌شود.

روزنامه خراسان در تاریخ ۱۶شهریور ۱۳۳۴ در گزارشی پیگیر مقدمات تأسیس دانشکده معقول و منقول مشهد می‌شود و در گزارشی که در گفت‌وگوی با استاندار وقت خراسان به‌نگارش درآمده از زبان او، نوید تأسیس این دانشکده را می‌دهد. در بخشی از گزارش آمده‌است: «موضوع تأسیس دانشکده معقول و منقول در مشهد واقعاً ضرورت کاملی دارد زیرا اقبلا در مشهد این دانشکده موجود بود و به فعالیت‌های مفید خود ادامه می‌داد. لکن بعداً در اثر بعضی سهل‌انگاری‌ها تعطیل شد و ما اینک از اولیای دولت و همچنین نمایندگان محترم خراسان انتظار داریم همان‌طور که درباره تأسیس دانشکده ادبیات بذل مساعی نموده‌اند، اکنون که اول سال تحصیلی است، درباره تأسیس این دانشکده هم اقدام عاجلی معمول دارند». همان‌طور که اشاره شد این گزارش در سال ۱۳۳۴ در روزنامه خراسان نوشته شده است و در این بخش از گزارش به وجود دانشکده معقول و منقول پیش از این تاریخ اشاره کرده است. اما اسنادی دال بر وجود چنین دانشکده‌ای در این هنگام در دست نیست.

- افتتاح دانشکده معقول و منقول

سه سال پس از این خبر، یعنی در ۱۳۳۷ خورشیدی (دوسال بعد از تأسیس دانشکده ادبیات به همت دکتر فیاض) دانشکده معقول و منقول نیز رسماً افتتاح و ریاست این دانشکده نیز برعهده دکتر فیاض گذاشته می‌شود. زیرا او تجارب بالایی در تأسیس دانشکده ادبیات داشت و توانسته بود با حضور در این جایگاه سبب تحول این دانشکده در آن زمان شود. خبر این افتتاحیه نیز در روزنامه خراسان آمده است. این جریده نشانی دانشگاه را در محل قدیمی دانشکده ادبیات در خیابان جنت‌نوشته و چنین منتشر کرده‌است: «بعد از ظهر دیروز دانشکده معقول و منقول مشهد رسماً افتتاح شد. بنا به دعوتی که از طرف آقای دکتر سامی‌راد رئیس دانشگاه مشهد به عمل آمده بود، جمعی از آقایان روحانیون و دانشگاهیان در این مراسم شرکت کرده بودند و پاچای و شیرینی پذیرایی به عمل آمد. دانشکده معقول و منقول در محل سابق دانشکده ادبیات دایر و ریاست آن با آقای دکتر علی‌اکبر فیاض، رئیس دانشکده ادبیات می‌باشد. در مراسمی که بعد از ظهر دیروز برپا بود، آقای جوارچی معلم دانشکده مزبور، شروع به تدریس نمود. آقای دکتر مجتهدی که از خراسانی‌های فاضل و فعال می‌باشند با عهده‌دار بودن کفالت این دانشکده امور مربوطه را انجام می‌دهند. طبق اطلاع، عده‌ای از فارغ التحصیلان دانشکده ادبیات مشهد در این دانشکده ثبت‌نام کرده‌اند. برای کمک به امر تدریس معلمین آقای روحانی رئیس ثبت یک دستگاه پلی‌کپی و ماشین تحریر را در اختیار این دانشکده گذارده‌اند.»

نخستین حلقه استادان دانشگاه معقول و منقول حلقه نخستین استادان این دانشکده از حوزه علمیه مشهد انتخاب می‌شوند که نام بزرگانی چون مرحوم استاد محمدتقی شریعتی، کاظم مدیر شانه چی و مرحوم جوارچی در میان‌شان آشناست. همچنین در همان سال‌های نخست تأسیس، استقبال خوبی از این دانشکده از طرف دانشجویان علاقه‌مند به تحصیل در رشته‌های علوم اسلامی انجام می‌شود آنچنان که رفته رفته به تعداد دانشجویان و استادان این دانشکده افزوده می‌شود و پای استادان دیگری را نیز به میان می‌کشد.

برای نمونه مرحوم آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی، یکی از استادان این دانشکده که سال‌ها در شهر قم تحصیل می‌کرده، پس از عزیمت به مشهد به پیشنهاد برخی از استادان به عنوان استاد پاره‌وقت پذیرفته می‌شود. حضور فرهیختگان حوزوی در دانشکده سبب می‌شود تا کم‌کم نام دانشکده معقول و منقول پرآوازه شود. با این حال، تابلوی نام این دانشکده در سال ۱۳۴۷ خورشیدی به «الهیات و معارف اسلامی» تغییر می‌یابد.

- تأسیس مجله پژوهشی

در ادامه کار، با وجود حضور اندیشمندان حوزوی و غیرحوزوی به عنوان استادان این دانشکده به یک مجله علمی و تحقیقاتی برای درج مقالات علمی آن‌ها نیاز بوده است. برای همین نیز مرحوم دکتر محمود رامیار که خود یکی از فرهیختگان شناخته‌شده علمی کشور بوده‌است با حمایت رئیس وقت دانشگاه، دکتر محسن ضیایی، مجله دانشکده معقول و منقول را تأسیس می‌کند. دبیر این مجله مرحوم آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی است و نخستین شماره در اسفند ۱۳۴۷ خورشیدی با مقالاتی از رشمندان استادان این دانشکده به پاسداشت صدمین سال درگذشت فیلسوف بزرگ خراسانی، ملاهادی سبزواری منتشر می‌شود.

- کنگره‌ای درخشان

سال ۱۳۴۸ خورشیدی برای دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد سالی پرخطره است. نخستین کنگره جهانی دانشگاه مشهد در این سال و به میزبانی دانشکده الهیات برگزار می‌شود. مرحوم آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی در اوایل همین سال پیشنهاد برگزاری «کنگره هزاره شیخ طوسی» در این دانشکده را به رئیس دانشکده وقت، دکتر محمود رامیار می‌دهد و دکتر رامیار نیز با اعلام این پیشنهاد به رئیس دانشگاه، رضایت مسئولان وقت را برای برگزاری این کنگره بزرگ می‌گیرد.

اسفند سال ۱۳۴۸ خورشیدی «کنگره هزاره شیخ طوسی» با حضور اندیشمندان برجسته از سراسر دنیا برگزار می‌شود، علل الفاسی اندیشمند مراکشی به عنوان رئیس کنگره حضور داشته و شخصیت‌های برجسته‌ای نظیر میرزا خلیل کمره‌ای، مجتبی مینوی،

محمد محیط طباطبایی، محمدتقی جعفری، شهید مطهری و... شرکت می‌کنند. مرحوم حسین خدیوچم با قلمی شیرین تمامی اتفاقات چند روز این کنگره را قلمی کرده‌است و نوشته او در شماره ۵۹ مجله‌نگین به تاریخ ۳۱ فروردین سال ۱۳۴۹ منتشر می‌شود.

در طول چند روز برگزاری کنگره در مشهد، سخنرانی‌های گوناگونی از سوی اندیشمندان حاضر در این مراسم ایراد شده و هر کدام از مدعوین این کنگره مقالات محققانه‌ای با موضوع بررسی اندیشه‌های شیخ طوسی می‌نویسند که بخشی از آن مقالات در کارگروه‌های مختلف کنگره خوانده می‌شود. دکتر محمدحسین ساکت که آن زمان از طرف دانشگاه تهران در این کنگره حضور پیدا کرده بوده، درباره ویژگی‌های مهم این کنگره می‌گوید: «در آن کنگره مهم و شگوهمند، که تاکنون نظیرش در ایران کمتر برگزار شده‌است، شخصیت‌های علمی و سیاسی مهمی شرکت داشتند. از اروپا کسانی مانند پروفیسور مونتهگمری وات و چارلز رادز از آمریکا و از مراکش علّال الفاسی و از سوریه صلاح‌الدین منجد و دیگران حضور چشمگیری داشتند. مسئولان کنگره به دنبال فردی برای ترجمه سخنرانی‌آدامز بودند. من که جوان‌ترین عضو و منشی گروه بودم، ترجمه سخنرانی آدامز را که با عنوان «نقش شیخ طوسی در اصول فقه شیعه» بود بر عهده گرفتم و شبانه‌پس از ترجمه متن، در روز سخنرانی آن را پس از ایراد متن انگلیسی سخنران، خواندم. به سبب ترجمه ادبی و روان من از متن انگلیسی موضوع مقاله که در دفاع از اندیشه شیعه در اصول فقه، بود بسیار مورد توجه قرار گرفت.»

دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز این مسیر درخشان را ادامه داده و در طول این سال‌ها کنگره‌ها و برنامه‌های گوناگونی در آن برگزار شده‌است. تعداد مجلات علمی و پژوهشی این دانشکده نیز افزایش پیدا کرده است و هم‌اکنون دانشجویان زیادی در این دانشکده به تحصیل و پژوهش می‌پردازند. شاید بتوان گفت موفقیت‌های بزرگ این دانشکده مدیون استنادانی است که در سال‌های نخست تأسیس آن زحمات فراوانی برای اعتلای آن کشیده‌اند.

تصویری از دانشکده‌الهیات سال ۱۳۴۲-۴۳ که بدیع‌الزمان فروزانفر، محمدتقی شریعتی، آیت‌ا... واعظ‌زاده و امام موسی صدر در آن دیده می‌شوند.

مورد رجال و شخصیت‌های طوس پیش‌تر فرض ما این بود که علاوه بر همین دانه‌درشت‌ها از قبیل فردوسی و خواجه نصیرالدین و غزالی و نظام‌الملک و شیخ طوسی دست بالا سی تا چهل نفر چهارچهر متوسط از شاعر و فقیه و محدث و عالم و مورخ و سیاست‌مدار داشته باشیم و دیگر هیچ. چنان‌که فرض عموم پژوهشگران هم ممکن است چیزی غیر از این نباشد اما بعد که بخشی از منابع کهن را از نظر گذرانیدیم، دیدیم که واقعیت غیر از این است. کتاب‌های تفضیلی رجال و سیر و تواریخ محلی پر است از نام چهره‌های برجسته و شاخصی که اگر همین دانه‌درشت‌ها نبودند هر کدام از آن‌ها برای آنکه بتوانند به کشوری هویت فرهنگی ببخشند کفایت می‌کردند. اینکه گفتیم به کشوری می‌توانستند هویت ببخشند یک تعارف یاپندار

فروشگاه تریکو صرافان در خیابانی در مشهد

گذری بر تاریخ یک کاروان‌سرای خراسانی

رابط قلی و زیبایی‌های ماندگارش

برکناره شاهراه نیشابور به جرجان، کاروان‌سراهای متعدد و معتبری وجود داشته که کاروان‌سرا یا «رابط قلی» از جمله آن‌هاست.

این کاروان‌سرا در میان دشت وسیعی بین دهکده‌های سنخواست، قلی، گازان و حدود سه کیلومتری جنوب روستای قلی، در فاصله دویست کیلومتری شمال غرب بجنورد واقع شده‌است. این منطقه براساس آخرین تقسیمات کشوری از توابع شهرستان جاجرم در خراسان شمالی محسوب می‌شود.

قدمت رابط قلی به دلیل اهمیت و موقعیت خود مورد توجه شخصیت‌هایی چون «اعتمادالسلطنه» و مستشرقانی مانند «کنل بیت»، واقع شده‌است که هر یک شرحی بر آن نوشته‌اند. بنیاد و ساختمان رابط قلی را به دوران تیموری نسبت داده‌اند و در گذر زمان این رابط آسیب فراوان دیده و ظاهراً بارها مرمت شده‌است. ناگفته نماند که رابط قلی از نوع رابط‌های باز و چهار ایوانی و پلان آن مستطیل شکل است.

- معماری رابط قلی

مصالح ساختمانی بنا سنگ‌های لاشه با ملات گچ و ماسه است. طاق‌های جناقی، کلیل و پوشش‌های گنبدی نیز با سنگ و در بعضی موارد احتمالاً با استفاده از قالب اجرا شده‌اند. ورودی بنا در میان ضلع شرقی و از انتهای ایوان بلندی به درون راه می‌یابد. در دوطرف ایوان ورودی دو جرز ضخیم برج‌مانند با مقطع نیم‌دایره ساخته شده‌است. بنا به نوشته اعتمادالسلطنه در «مطلع الشمس» بر اسپر ایوان و بر فراز ورودی کتیبه‌ای در چهار سطر به خط ثلث وجود داشته و شاید به استناد همان کتیبه بنای آن را به دوران تیموری و «امیر علیشیر نوائی» نسبت داده‌اند. حاشیه بالای طاق ایوان ورودی با باند گچی مزین بوده که تا قبل از بازسازی بخش اندکی از آن بر جای مانده بود. همچنین دالان ورودی پس از ایوان به یک هشتی چلیپایی شکل گنبددار و دوطبقه می‌رسد. دو بازوی طرفین (شمالی و جنوبی) به سالن‌های بلندی منتهی می‌شوند که سه طرف رابط و پشت حجره‌ها را فرا گرفته و کاربری مالبدن با اسطبل داشته و در هر یک ردیفی از غرفه‌ها با کف مرتفع برای اقامت خرکچی‌ها وجود داشته است. فضای داخلی رابط نیز متشکل از یک میان‌سرای مربع و شانزده غرفه با طاق جناقی است که در بازسازی اخیر هلالی نزدیک به کلیل شده‌اند و هر یک از غرفه‌ها با یک درگاهی به حجره‌ای در انتها ارتباط یافته‌است. در ادامه باید گفت، ایوان‌ها، غرفه‌ها و حجره‌ها با پوشش گنبدی مشرف بر میان‌سرا هستند. در دو گوشه شمال شرق و جنوب شرق تالارهای مربع شکل مسقف با ورودی از گوشه‌های رابط وجود داشته که احتمالاً کاربری بارانداز داشته‌اند. در دیوار انتهایی ایوان جنوبی طاق‌نمایی محراب‌مانند تعبیه شده. اطراف آن با گچ‌بری آراسته بوده است که آن تورفتگی محراب‌مانند کاربری احتمالی آن ایوان را به عنوان نمازخانه گواهی می‌دهد.

در دو گوشه انتهایی شمال غرب و جنوب غرب کاروان‌سرا نیز دو سالن مستطیل به قرینه ساخته شده‌است که ورودی آن‌ها از زوایای میان‌سرا به درون باز می‌شود و هر یک از گوشه‌های دوگانه به برج استوانه مستقر در دو گوشه جبهه غربی رابط راه دارد. معماری آن دو فضا با دیگر قسمت‌های کاروان‌سرا متفاوت است به این معنی که معمار کوشیده است با تغییر در ساختار دیوارها، جرزه‌ها و طاق‌ها نوعی منظر زیبا به آن‌ها ببخشد، مانند پخی‌هایی که در دوسوی شمالی تالار شمالی و جنوب تالار جنوبی در نظر گرفته تا هر یک از آن قاعده‌ها را به سه‌ضلعی تبدیل کند. انتهای حجره میانی مجاور دیوار غربی رابط نیز به صورت تورفتگی برج‌مانندی ساخته شده و طاق‌های کلیل نیز به فضا تنوع و زیبایی بخشیده و سعی در زیباسازی این بخش از رابط با چیدمان سنگ‌های نما شده است. کاربرد دقیق آن دو تالار مشخص نیست اما کاملاً مشخص است که آن‌ها سیما و کارکرد متفاوتی داشته‌اند. در مجموع به جنبه‌های زیباشناسانه این رابط توجه ویژه‌ای شده و احتمال دارد که مکانی برای اقامت اشخاصی والامقام باشد، آن‌چنان که بر جنبه‌های ایمنی و دفاعی آن نیز تأکید شده است از جمله در چهار گوشه رابط چهار برج استوانه ایجاد شده که فراز آن‌ها برای دیده‌بانی و دفاع مناسب بوده و برخی اطاق‌ها نیز به روزنه دید و ترکش مجهز بوده‌اند. بام نیز احتمالاً جان‌پناه مجهز به روزنه‌های دید و ترکش داشته‌است. شیوه معماری و استفاده از مصالح و نمای متفاوت این کاروان‌سرا جالب و درخور تأمل است. خوشبختانه رابط قلی اخیراً باز پیرایی و برای کاربری نوین مجهز شده است که جای تقدیر دارد. کاش معمار محترم طاق غرفه‌ها را مانند طاق ایوان‌ها به گونه جناقی بازسازی می‌کرد. رابط قلی در آذر ۱۳۷۵ به شماره ۱۸۰۶ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

تاریخ و هویت

ریاست دانشکده الهیات دکتر محمدتقی جعفری، کاروان‌سرای استادان و دانشجویان دانشکده معقول و منقول (مجلس)

خواندن این کتاب برای اینکه بدانیم کیستیم و از کجا آمده‌ایم الزامی است

«نام‌آوران طوس»

بازار سکه تریکو در مشهد

گروه تاریخ و هویت| صنعت نساجی و بافندگی سابقه طولانی در شهر مشهد دارد و از صنایع مهم و تأثیرگذاری است که موجب تداوم کشاورزی و دامپروری در این شهر می‌شده است. آن‌طور که در کتاب «تاریخ اقتصادی مشهد، نوشته علی‌رجب‌زاده‌بیان‌شده‌است، در اواخر دوره پهلوی، تریکو در مشهد بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد، درواقع بهبود وضعیت زندگی مردم در این زمان، وضعیت آب‌وهوای خراسان و حضور مسافران داخلی

و خارجی بر گسترش صنعت تریکو و کشفایی در خراسان می‌افزاید و جایگاه مهمی در ایران برای این صنعت رقم می‌خورد. طبق آمار در سال ۱۳۵۰ تعداد ۲۵۰ واحد تولید و فروش تریکو و کشفیات تنها در مشهد مشغول به کار بوده‌اند. در این بین، وجود بازار فروش در شهر مشهد برای پارچه و سایر منسوجات و بافتنی و البسه این زمینه را فراهم کرد تا کارخانجات جدید پارچه‌بافی در مشهد رونق بگیرد. البته مشهد از

امتیاز نزدیک بودن به مهم‌ترین ناحیه کشت ایران، یعنی گرگان نیز بهره می‌برد. علاوه بر این در استان خراسان به ویژه شهرهای نیشابور و سبزوار نیز کشت پنبه اهمیت داشته است. در هر صورت راه‌اندازی کارخانه‌های پارچه‌بافی و نخریسی و نساجی در شهر مشهد سود سرشاری داشت و سرمایه‌گذاران محلی می‌توانستند در این رشته سود کافی ببرند و مشاغل جدیدی ایجاد کنند زیرا زمینه تولید، بازار کار و مصرف در کنار یکدیگر وجود داشت.

فوتو مشهد